

Неповнолітня жертва відіграє важливу роль у генезисі й механізмі вчинення статевих злочинів. Врахування особливостей поведінки неповнолітньої жертви має важливе значення для профілактики, розслідування та призначення покарання винним. Адже досить часто неповнолітні стають жертвами сексуального насильства не випадково, як правило, це зумовлено їх поведінкою та умовами виховання.

1. *Кримінологічна віктимологія* / [Моїсєєв Є.М., Джу́жа О.М., Васи́левич В.В. та ін.]; За заг. ред. проф. О.М. Джу́жі. – К., 2006. – С. 223

2. *Злочини проти особистої волі людини: Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.)* / [Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін.]. – Х., 2002. – С. 174.

3. *Левицька Л.В.* Кримінологічні проблеми запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх: Монографія. – Ірпінь, 2006. – С. 86.

4. *Злочини проти особистої волі людини* : Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) – С. 174.

5. *Благу́та Р.І.* психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 26.

6. *Анто́нян Ю.М.* Роль ситуації в формуванні мотивів // В кн. Кримінальна мотивація – М., 1986. – С. 96.

7. *Минская В.С.* Опыт виктимологического изучения изнасилований // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1972. – Вып. 17. – С. 25.

8. *Исаев Н.А.* Сексуальные преступления как объект криминологии. – СПб., 2007. – С. 345.

9. *Кримінальна справа № 11а – 1153 / 2005р.* – Апеляційний суд Донецької області.

10. *Косенко С.С.* Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 88.

11. *Дьяченко А.П.* Проблемы борьбы с изнасилованиями. – М., 1981. – С. 19.

12. *Костенко О.М.* Культура і закон – у протидії злу : Монографія. – К., 2008. – С. 128.

13. [http:// poltava.info/ntws/poltava/item/2009/01/24/14-57-36.htm](http://poltava.info/ntws/poltava/item/2009/01/24/14-57-36.htm)

Г.О. ГАНОВА

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СПІВУЧАСНИКІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ УМИСНЕ ВБИВСТВО З РОЗПОДІЛОМ РОЛЕЙ

Анализируются научные взгляды и руководящие разъяснения Верховного Суда Украины о квалификации умышленного убийства, совершенного в соучастии с распределением ролей. Автором приведены аргументы о необходимости инкриминирования квалифицирующего признака убийства «совершенное по предварительномуговору группой лиц» как соисполнителям преступления, так и остальным участникам.

The article is devoted to the analysis of scientific ideas and Supreme Court of Ukraine guidance interpretation on qualification of homicide, committed in complicity with role division. The author adduces arguments for incrimination of homicide qualifying feature «committed with previous concert by group of persons» not only to accomplices but to other joint participants also.

Одним з найтяжчих злочинів проти життя особи, кількість яких збільшується щорічно, є умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою. За ос-

тани дванадцять років частка засуджених за злочини цього виду збільшилася з 51 до 67 % від загальної кількості засуджених за умисні вбивства¹. При груповому вчиненні вбивства значно полегшується досягнення злочинного результату – смерті потерпілого навіть за наявності перешкод і активного опору з його боку, що свідчить про підвищену суспільну небезпечність такого злочину. З огляду на це, визнання законодавцем умисного вбивства, вчиненого групою осіб за попередньою змовою, в якості кваліфікованого складу злочину у п. «і» ст.93 КК України 1960 року та у п.12 ч.2 ст.115 КК України 2001 р. є обґрунтованим. Однак відтоді перед слідчими і судами виникло ряд проблем, пов'язаних з існуванням у науці і практиці різних підходів до визначення поняття злочинної групи, яка вчиняє злочин за попередньою змовою. Як справедливо зауважив італійський кримінолог Сціпіон Сігеле, питання про кримінальну відповідальність вирішується просто, якщо винною у вчиненні злочину є одна особа, і навпаки, його вирішення значно ускладнюється, якщо у скоєнні одного злочину беруть участь декілька осіб, оскільки необхідно дослідити вклад кожного у злочинну дію². Зокрема, протягом багатьох років серед науковців і практиків триває дискусія щодо можливості визнання кваліфікуючої ознаки «вчинене за попередньою змовою групою осіб» в діях співучасників, які вчинили умисне вбивство, розподіливши ролі. Єдиного підходу до кваліфікації дій співучасників вбивства до теперішнього часу немає, що простежується при аналізі матеріалів кримінальних справ, при розслідуванні і вирішенні яких слідчі і судді стикаються з певними складнощами у зв'язку із суперечливістю деяких роз'яснень Верховного Суду України нормам матеріального права. Отже, актуальність дослідження зазначеної проблеми обумовлена необхідністю вироблення єдиного, науково обґрунтованого підходу до кваліфікації дій осіб, які вчинили умисне вбивство у групі за попередньою змовою.

П. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснює, що вчиненим за попередньою змовою групою осіб умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання. Ще більш категорично про неможливість включення до складу злочинної групи інших співучасників, крім співвиконавців, Верховний Суд України висловлюється у п.15 постанови щодо кваліфікації вбивства на замовлення: «Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбуровачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Його дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.27, п.11 ч.2 ст.115 КК України...» В одному з офіційних узагальнень вища судова інстанція вказує: «Дії одного виконавця і спільника (організатора, підмовника) не утворюють групу, тому дії пособника не можуть бути кваліфіковані як співучасть у вбивстві за попередньою змовою групою осіб. Злочинна група є тоді, коли хоча б дві діючі спільно особи безпосередньо виконують об'єктивну сторону злочину»³. Одночасно Верховний Суд України розширено тлумачить поняття виконавця умисного вбивства, наділяючи його функціями, притаманними іншим видам співучасників. Відповідно до п.16 згаданої постанови, співвиконавцями умисного вбивства, вчиненого групою осіб за попередньою змовою, вважаються не тільки особи, які безпосередньо застосовували насильство до потерпілого, а і ті, які усували певні перешкоди, що в конкретній ситуації заважали

іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнювали це, надавали цій особі конкретну допомогу під час учинення вбивства у вигляді порад, передачі зброї, вели спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу учасників групи, яка об'єдналася з метою вбивства. Крім того, вища судова інстанція пропонує кваліфікувати за п.12 ч.2 ст.115 КК і умисне вбивство, вчинене організованою злочинною групою, наділяючи, таким чином, всіх її учасників функціями співвиконавців злочину незалежно від виконуваної ними ролі.

Отже, у керівних роз'ясненнях Верховного Суду України відображені погляди тих науковців, на думку яких ключовою ознакою умисного вбивства, вчиненого групою осіб за попередньою змовою, є співвиконавство, зокрема, відомого російського вченого Р.Р. Галіакбарова. Від злочину, вчиненого групою осіб за попередньою змовою, він відрізняє так звану *множинність учасників* одного злочину, яку виділяє в якості самостійного кримінально-правового інституту, охоплюючи цим поняттям співучасть з розподілом ролей, виконання злочину шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності, а також необережне заподіяння злочинного результату зусиллями декількох осіб⁴. За твердженням одного з прихильників наукових поглядів Р.Р. Галіакбарова – І.А. Дубровіна, наявність попередньої змови між співучасниками на вчинення вбивства ще не свідчить про те, що вони утворюють групу, а поведінка співучасників, які діють з розподілом ролей, не утворює єдиного цілого ні з діянням виконавця, ні з діяннями інших співучасників⁵. Аналогічної точки зору дотримуються, зокрема, українські вчені М.П. Короленко, М.І. Панов, зазначаючи, що для визнання вбивства вчиненим групою осіб за попередньою змовою необхідно встановити, що всі учасники групи безпосередньо виконували об'єктивну сторону інкримінованого їм складу злочину з умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя⁶. Отже, відповідно до цієї позиції злочинна група осіб, що об'єдналася з метою вбивства, і співучасть у вбивстві – це різні правові феномени.

Нині у науці сформувався і протилежний підхід до кваліфікації дій співучасників вбивства. Його прихильники, зокрема А.М. Арутюнов, О.В. Головкін, Н.Г. Іванов, А.П. Козлов, О.О. Кваша, Б.В. Романюк, розглядають злочинну групу виключно в межах кримінально-правового інституту співучасті у злочині, вважаючи ці поняття тотожними, і допускають, що до складу злочинної групи, яка об'єдналася з метою вбивства, можуть входити не тільки співвиконавці, а й інші співучасники. На нашу думку, така позиція є більш послідовною і відповідає законодавчому визначенню злочину, вчиненого групою осіб за попередньою змовою. Якщо ч. 1 ст. 28 КК України вказує, що у складі групи без попередньої змови повинні діяти тільки співвиконавці, то ч. 2 ст. 28 КК України такої вимоги щодо групи осіб, яка діє за попередньою змовою, не містить і вказує на *вчинення* злочинну групою осіб за попередньою змовою, а не на його *виконання*. Законодавець розглядає групу осіб, що діє за попередньою змовою, виключно в рамках інституту співучасті у злочині. Поняття співучасті, закріплене у ст.26 КК України, є універсальним і визначає її саме як *спільну участь* у вчиненні злочину двох чи більше суб'єктів злочину, а не *спільне виконання* діяння двома або більше суб'єктами. Група осіб, що діє за попередньою змовою, як форма співучасті у злочині характеризується кримінально-правовими ознаками: наявністю у її складі

двох чи більше суб'єктів злочину, спільністю їх дій, яка означає, що кожний з них вносить свою лепту у досягнення загального злочинного результату – смерті потерпілого; умисністю діяльності і участю в умисному злочині⁷. Спільність дій співучасників, які об'єдналися для позбавлення життя потерпілого, відображається в їх попередній змові на скоєння цього злочину. Формуюючи кваліфікований склад групового вбивства, законодавець врахував підвищену небезпеку не спільності безпосереднього виконання умисного вбивства, а спільності дій у вчиненні злочину загалом, тобто спільність *участі* у злочині⁸. Отже, слід погодитися з тими науковцями, які стверджують, що недоцільно розмежовувати співучасть у злочині і злочинну групу, вважати їх існуючими окремо один від одного. Як слушно зазначає О.В. Головкін, поняття співучасті відноситься до всіх проявів групової злочинної діяльності, тобто діяльності декількох суб'єктів злочину, об'єднаних єдиним злочинним умислом, а поняття групового злочину є різнозначним поняттям співучасті⁹.

Спільна участь винних осіб у злочині може відбуватися у різних видах і формах, а учасники злочинної групи, що діє з метою вбивства, можуть виконувати різні з правової точки зору функції - як співвиконавців, так і інших співучасників. На наш погляд, наділяти всіх учасників групи ознаками виключно виконавця вбивства недопустимо. Керуючись принципом індивідуалізації відповідальності і покарання за злочин, діям кожного учасника групи, залежно від ролі, яку він виконував під час скоєння вбивства згідно попередньої домовленості, необхідно надавати відповідну правову оцінку. При цьому слід керуватись положеннями ст. 27 КК України, яка містить вичерпний перелік дій, виконуваних різними видами співучасників для досягнення єдиного злочинного результату. Отже, з метою з'ясування обґрунтованості роз'яснень вищої судової інстанції щодо скоєння зазначеного виду вбивства суто співвиконавцями, проаналізуємо, хто з учасників злочинної групи, яка діє за попередньою змовою, може притягатись до кримінальної відповідальності як виконавець умисного вбивства і чи можливо визнати виконавцем злочину винну особу, яка безпосередньо не заподіє смерть потерпілому.

Законодавець у ч.2 ст.27 КК України визнає виконавцем (співвиконавцем) злочину особу, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений Кримінальним кодексом України. Як обґрунтовано зауважує П.Ф. Тельнов, для відповіді на питання, чи є співучасник виконавцем злочину, необхідно звернутися до характеристики об'єктивної сторони діяння¹⁰. Об'єктивна сторона будь-якого злочину – це його зовнішнє вираження, що характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

У ч.1 ст.115 КК України умисне вбивство визначається як умисне протиправне позбавлення життя іншої людини. Оскільки вбивство є насильницьким злочинном, його зовнішнім вираженням є протиправне застосування до потерпілого фізичного або психічного насильства. Суспільно небезпечними наслідками застосування цього насильства є смерть людини. Зміст насильства складають такі протиправні дії учасників злочинної групи, якими завдається шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого всупереч його волі, тобто такий негативний

вплив на організм людини, наслідком якого є її загибель¹¹. Отже, виконавцем (співвиконавцем) умисного вбивства слід визнати особу, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину *безпосередньо* чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, завдає шкоду фізичному або психічному здоров'ю потерпілого всупереч його волі з метою заповідання йому смерті. Для того, щоб визнати учасника групи, що діє за попередньою змовою з метою вбивства, виконавцем злочину, необхідно довести, що він брав участь у самому процесі позбавлення потерпілого життя, вчиняв дії, які безпосередньо призвели до загибелі потерпілого, тобто відповідно до висновку судово-медичної експертизи стали причиною його смерті. Крім того, до змісту такого насильства слід віднести і дії, спрямовані на фізичне подолання опору потерпілого при заповіданні йому смерті іншими співвиконавцями, оскільки вони є невід'ємною частиною негативного впливу злочинцями на організм людини з метою позбавлення її життя, тобто певною частиною об'єктивної сторони умисного вбивства¹². На нашу думку, слід погодитись з М.І. Пановим, який стверджує, що непереконливо визнавати співвиконавцями умисного вбивства осіб, які усували перешкоди, що заважали іншій особі заповідати потерпілому смерть або істотно це ускладнювали, надавали допомогу у виді порад, передачі зброї, навіть під час вчинення вбивства, спостерігали за потерпілим або іншими особами чи обстановкою з метою реалізації спільного умислу на вбивство¹³. Ч.5 ст.27 КК України наділяє такими функціями пособника злочину, тобто особу, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особу, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину. Таким чином, винна особа, що безпосередньо не застосовує насильство до потерпілого, але є учасником злочинної групи, діє згідно попередньої домовленості, об'єднує свої зусилля із зусиллями інших співучасників шляхом сприяння позбавленню життя потерпілого виконавцем злочину, у тому числі і усуненням певних перешкод, які заважають тому скоїти злочин або надає допомогу у виді порад, передачі зброї, спостерігає за потерпілим або оточуючою обстановкою, має відповідати як пособник злочину. Але у даному випадку, незважаючи на те, що учасники злочинної групи виконують різні з правової точки зору ролі під час скоєння вбивства, їх дії є спільними, об'єднаними єдиним умислом, спрямованим на досягнення єдиного для співучасників злочинного результату – смерті іншої людини. Отже, в діях обох співучасників є всі ознаки умисного вбивства, вчиненого групою осіб за попередньою змовою.

Аналогічно, на нашу думку, Верховний Суд України необґрунтовано визнає виключно співвиконавцями злочину учасників організованої злочинної групи, яка вчинює умисне вбивство. Ч.3 ст. 28 КК України передбачає, що злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або *вчиненні* брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо zorganizувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаним єдиним планом з розподілом функцій учасників групи. Отже, учасниками організованої групи, крім виконавців злочину (осіб, які виконують повністю або частково об'єктивну сторону складу злочину), закон визнає організатора (керівника організованої групи) і, крім того, маючих стійкі зв'язки з організованою групою по-

собників, роль яких, наприклад, полягає у сприянні вчиненню злочину (підшукування майбутньої жертви)¹⁴. Якщо керуватися роз'ясненнями Верховного Суду України про те, що учасниками групи осіб, яка діє за попередньою змовою, можуть бути виключно співвиконавці злочину, то відповідно, функціями організатора і пособника, закріпленими у частинах 3,5 ст.27 КК України, знову ж такі не обґрунтовано наділяється виконавець умисного вбивства. Згідно ч.1 ст.11 КК України злочин є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину. Тому та чи інша дія, прямо не заборонена кримінальним законом – Особливою частиною КК – не може бути визнана злочином. Отже, функції, притаманні пособнику або організатору злочину не можуть розглядатися як виконавські дії, якщо вони не увіялися згідно диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України безпосереднім вчиненням вказаного у ній злочину.

Таким чином, проаналізувавши аргументи на користь обох підходів до кваліфікації дій співучасників умисного вбивства, ми прийшли до висновку, що найбільш оптимальною є позиція науковців, які вважають, що спільні злочинні дії учасників групи, яка діє за попередньою змовою з метою вбивства, можуть бути об'єднані: а) у виді співвиконавства, якщо кожний учасник злочинної групи безпосередньо застосовує до потерпілого фізичне або психічне насильство з метою позбавлення життя всупереч його волі; б) з розподілом ролей, якщо кожний учасник злочинної групи виконує різні дії, які взаємодоповнюють дії інших співучасників з метою досягнення єдиного для всіх учасників групи злочинного результату – смерті потерпілого.

На основі узагальнення доводів на користь цієї позиції пропонуємо роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, яке міститься у п. 16 постанови № 2 від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» викласти у редакції: «Скоєним за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України) вважається умисне вбивство, вчинене двома чи більше суб'єктами злочину, які заздалегідь, тобто до його початку, домовилися про спільне позбавлення потерпілого життя, незалежно від ролі, яку вони при цьому виконували. Як виконавець (співвиконавець) цього злочину відповідає особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, завдає шкоду фізичному або психічному здоров'ю потерпілого всупереч його волі з метою позбавлення його життя або вчиняє дії, спрямовані на фізичне подолання його опору при заподіяній смерті іншим виконавцем (співвиконавцями)». Положення п.15 згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України пропонуємо сформулювати: «Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Його дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27, п.п. 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК України».

Зазначені висновки сприятимуть подальшому дослідженню кримінально-правової характеристики умисного вбивства, вчиненого групою осіб за попередньою змовою.

1. Форма № 3 статистичної звітності апеляційного суду м. Києва за 1996-2008рр. 2. Сигеле С. Преступная толпа. – М., 1999.- С.28. 3. Кримінальне судочин-

ство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верховний Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К., 2007. – С.828. **4.** *Галиакбаров Р.Р.* Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия. – Хабаровск, 1987. – С.8-9. **5.** *Дубровин И.А.* Ответственность за преступления, совершенные группой лиц по предварительному сговору и организованной группой. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2003. – С.67. **6.** *Короленко М.П.* Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Одеса, 2002. – С. 67. *Панов Н.И.* Проблемы квалификации умышленных убийств, совершенных в соучастии // Мат. наук.-практ. конф. «Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи», 22–23 квітня 2004 р., Харків. – К.-Х., 2004. – С.29. **7.** *Иванов Н.Г.* Соучастие в правоприменительной практике и доктрине уголовного права // Уголовное право. – 2006. – № 6. – С.32. **8.** *Кваша О.О.* Особливості кваліфікації злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 1. – С.166. **9.** *Головкін О.В.* Групова злочинність: Специфіка виникнення і розвитку, механізми попередження: Монографія. – К., 2007. – С.9. **10.** *Тельнов П.Ф.* Ответственность за соучастие в преступлении. – М., 1974. – С.73. **11.** *Пионтковский А.А.* Преступления против личности. – М., 1938. – С.88. **12.** *Панов М.И.* Цит. праця. – С.29. **13.** *Панов М.И.* Цит. праця. – С.30. **14.** *Попов А.Н.* Умышленные преступления против жизни: Проблемы законодательной регламентации и квалификации. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. – СПб, 2003. – С.227.

Т. Ю. ТАРАСЕВИЧ

МЕДИЧНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ В ІСТОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Рассматривается исторический аспект установления уголовной ответственности медицинских работников как специального субъекта преступлений. Предлагается использовать позитивный исторический опыт при усовершенствовании УК Украины.

The article deals with the historical aspect of the criminalization of health workers as a special subject of crime. Suggested that a positive historical experience in the improvement of the Criminal Code of Ukraine.

Історичні екскурси є невід'ємною складовою будь-яких дисертаційних досліджень, оскільки допомагають з'ясувати причини встановлення кримінальної відповідальності за той чи інший злочин, а в окремих випадках слугують зразком для вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність України. Не є винятком і проблема встановлення кримінальної відповідальності медичних працівників. Загалом відповідні питання були предметом досліджень таких вчених-криміналістів як В. І. Акопов, Н. П. Аржанов, В. О. Глушков, В. П. Новосолов, О. П. Огарков, М. С. Таганцев та інших. Однак комплексно відповідна проблема не досліджувалася. Тому в статті проаналізуємо історичний